

**Interdyscyplinarność
– w nauce najciekawsze
rzeczy dzieją się na styku
różnych dziedzin. Księga
Jubileuszowa Profesor
Małgorzaty Król-Bogomilskiej**

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Część I. Prawo karne

PROF. UCZ. DR HAB. ANNA BŁACHNIO-PARZYCH

AKADEMIA LEONA KOŹMIŃSKIEGO W WARSZAWIE, KATEDRA PRAWA KARNEGO

Ponowne sądzenie lub ukaranie za ten sam czyn a zasada *ne bis in idem* w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – znaczenie wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*

1. Wprowadzenie

W dorobku naukowym Profesor *Małgorzaty Król-Bogomilskiej* znaleźć można zarówno prace z zakresu prawa karnego materialnego¹, w tym prawa karnego gospodarczego, jak i prawa antymonopolowego². Do tych zainteresowań badawczych Jubilatki dodać należy odpowiedzialność określaną mianem odpowiedzialności administracyjno-karnej³. W tak zarysowanym obszarze badań mieści się problematyka *ne bis in idem*, o czym świadczą publikacje Jubilatki⁴. Zakaz ponownego sądzenia lub ukarania za ten sam czyn stanowi jedną z zasad postępowania karnego. W związku z ukształtowanym w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka pojęciem sprawy karnej (*criminal charge*), odnoszącym się nie tylko do odpowiedzialności określonej przez prawodawcę jako odpowiedzialność karna, zakres zastosowania tego zakazu uległ poszerzeniu. Problematyczne okazało się zwłaszcza zastosowanie zasady *ne bis in idem* do zbiegu odpowiedzialności, gdy co najmniej jeden ze zbiegających się reżimów nie stanowi odpowiedzialności uregulowanej jako odpowiedzialność karna, ale spełniającej warunki wynikające z orzecznictwa ETPC dla jej oceny jako odpowiedzialności karnej w szerokim znaczeniu (odpowiedzialności penalnej)⁵.

---

¹ Zob. m.in. *M. Król-Bogomilska*, „Formy winy” w prawie karnym w świetle psychologii, Warszawa 1991.

² Zob. m.in. *taż*, Kary pieniężne w prawie antymonopolowym: w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów w europejskim prawie wspólnotowym, Warszawa 2001; *taż*, Zwalczenie karteli w prawie antymonopolowym i karnym, Warszawa 2013.

³ *Taż*, Kary pieniężne, s. 184–230.

⁴ *Taż*, Z problematyki zbiegu odpowiedzialności karnej i administracyjnej – w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, [w:] *Wina i kara. Księga pamięci Profesor Genowefy Rejman*, SI 2012, t. 55, s. 57–76.

⁵ Zob. wyr. ETPC z 8.6.1976 r. w sprawie *Engel i in. przeciwko Holandii*, skarga Nr 5100/71.

Celem niniejszego artykułu będzie analiza tego, jak w orzecznictwie ETPC rozumiane jest „ponowne sądzenie lub ukaranie” za ten sam czyn, a w szczególności – kiedy dwa postępowania dotyczące odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn traktowane są jak jedno postępowanie. W tym przedmiocie doszło bowiem do zmiany w orzecznictwie ETPC, dla której wyznacznik stanowi wyrok z 15.11.2016 r., wydany w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*⁶. Poza zakresem prowadzonych tu rozważań pozostanie natomiast orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zasygnalizować jednak należy, że w orzecznictwie ostatniego z wymienionych trybunałów także doszło do zmiany linii orzeczniczej poświęconej *ne bis in idem*⁷. Jednym z argumentów przywołanych przez Trybunał Sprawiedliwości dla jej uzasadnienia było stanowisko ETPC zajęte w wyroku *A i B przeciwko Norwegii*, a wielu autorów traktuje wyroki wydane przez TS 20.3.2018 r., będące wyrazem tej zmiany, jako odpowiedź na wyrok ETPC wydany w powyższej sprawie⁸. Dlatego analiza tego wyroku ma również znaczenie dla oceny stanowiska zajętego przez TS w wyrokach z 20.3.2018 r.

2. Naruszenie zakazu ponownego sądzenia lub ukarania – przesłanki

Prowadzone rozważania skupiać będą się wokół tego, jak w orzecznictwie ETPC rozumiany jest ten element formuły *ne bis in idem*, który określany jest jako *bis*. Koniecznym wstępem do rozważań poświęconych tej problematyce jest przedstawienie sposobu rozumienia w orzecznictwie ETPC także innych jej elementów. Ich szczegółowa analiza wykraczałaby jednak poza zakres niniejszego opracowania.

Jak już była o tym mowa, jednym z kluczowych zagadnień mających znaczenie dla zakresu zastosowania tej zasady jest sposób rozumienia w orzecznictwie ETPC pojęcia postępowania karnego. W wyroku z 8.6.1976 r. w sprawie *Engel i in. przeciwko Holandii* ETPC sformułował kryteria pozwalające stwierdzić, czy postępowanie dotyczy sprawy karnej w szerokim znaczeniu, a w konsekwencji – czy mamy do czynienia z postępowaniem dotyczącym takiej odpowiedzialności, zwanej dalej odpowiedzialnością penalną. Przede wszystkim decyduje o tym formalne zaklasyfikowanie sprawy w prawie krajowym. Jeśli odpowiedzialność nie została przez prawodawcę określona jako odpowiedzialność karna, to ocenie podlega charakter czynu oraz rodzaj i surowość grożącej z tytułu jego popełnienia sankcji⁹.

⁶ Skargi Nr 24130/11 i 29758/11.

⁷ Zob. wyr. TS z 20.3.2018 r. w sprawach: C-524/15, *Postępowanie karne przeciwko Luce Menciemu*, EU:C:2018:197; C-596/16 i C-597/16, *Enzo Di Puma przeciwko Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob)* oraz *Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob) przeciwko Antoniiowi Zecca*, EU:C:2018:192; C-537/16, *Garlsson Real Estate S.A. i in. przeciwko Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob)*, EU:C:2018:193. Zob. krytyczne uwagi dotyczące tych orzeczeń sformułowane przez: M. Luchtman, *The ECJ's Recent Case Law on Ne Bis in Idem*, *Common Market Law Review* 2018, vol. 55, issue 6, s. 1717–1750; A. Błachnio-Parzych, *Zasada ne bis in idem a obowiązek ustanowienia sankcji skutecznych, proporcjonalnych i odstraszających*. Głosa do wyroku TS z 20.3.2018 r., C-596/16 i C-597/16, EPS 2018, Nr 12, s. 37–42; G. Mirandola, S. Lasagni, *The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law*, *Eucrim* 2019, No. 2, s. 126–135.

⁸ Zob. m.in. G. Mirandola, S. Lasagni, *The European ne bis in idem*, s. 127.

⁹ Więcej na ten temat zob. M. Król-Bogomilska, *Zwalczanie karteli*, s. 232–233; A. Błachnio-Parzych, *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. [w:] M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki (red.), *Sankcje administracyjne – blaski i cienie*, Warszawa 2011, s. 666–671.

Kolejnym zagadnieniem, którego rozstrzygnięcie miało wpływ na zakres zastosowania zasady *ne bis in idem*, był sposób rozumienia tego elementu jej formuły, który określanymi jest mianem *idem*. Orzecznictwo ETPC podlegało w tym zakresie ewolucji, a kamieniem milowym w tym przedmiocie stał się wyrok z 10.2.2009 r. wydany w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*¹⁰. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził w nim, że badając, czy postępowania dotyczą tego samego czynu, należy sprawdzić, czy w obu postępowaniach przedmiotem oceny prawnej są te same albo niemal te same fakty¹¹.

Przechodząc natomiast do sposobu rozumienia w orzecznictwie ETPC sformułowania „ponowne sądzenie lub ukaranie”, czyli elementu określonego w formule *ne bis in idem* jako *bis*, to znaczenie ma przede wszystkim moment aktualizacji wynikającego z tej zasady zakazu. Z art. 4 Protokołu Nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 22.11.1984 r.¹² wynika, że zakaz prowadzenia postępowania dotyczącego odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn aktualizuje się w momencie „skazania prawomocnym wyrokiem lub uniewinnienia zgodnie z ustawą i zasadami postępowania karnego obowiązującymi w danym państwie”. A zatem od chwili uprawomocnienia się wyroku skazującego albo uniewinniającego nie może być w dalszym ciągu prowadzone albo wszczęte inne postępowanie dotyczące odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn¹³. Oznacza to, że w świetle tego przepisu dopuszczalna jest sytuacja, gdy jednocześnie toczą się dwa lub więcej postępowań dotyczących odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn, ale tylko do momentu uprawomocnienia się nadmienionego wcześniej orzeczenia. Obowiązujący w porządku krajowym zakaz prowadzenia paralelnych postępowań dotyczących odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn (*lis pendens*) stanowi zatem wyraz szerszej ochrony prawnej przed ponownym sądzeniem niż wynikający z art. 4 Protokołu Nr 7¹⁴.

Z kolei orzeczenie, którego uprawomocnienie aktualizuje zakaz prowadzenia innego postępowania, to wyrok skazujący albo uniewinniający. W orzecznictwie ETPC dokonywana jest autonomiczna wykładnia tych pojęć¹⁵. Stanowi to przede wszystkim konsekwencją przyjęcia, że użyte w tym przepisie sformułowania odnoszące się do odpowiedzialności karnej powinny być rozumiane w sposób zgodny z dorobkiem orzecznictwem ETPC dotyczącym pojęcia sprawy karnej z art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁶.

¹⁰ Skarga Nr 14939/03.

¹¹ Pkt 82–83. Więcej na temat zmian dotyczących sposobu rozumienia *idem* zob. P. Hofmański, [w:] L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. 2, Warszawa 2011, s. 657–661; A. Sakowicz, Zasada ne bis in idem w prawie karnym w ujęciu paneuropejskim, Białystok 2011, s. 276–285; A. Błachnio-Parzych, Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, Warszawa 2016, s. 150–158.

¹² Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364.

¹³ Wyr. ETPC: z 14.1.2014 r. w sprawie *Muslija przeciwko Bośni i Hercegowinie*, skarga Nr 32042/11, pkt 37; z 20.5.2014 r. w sprawie *Nykanen przeciwko Finlandii*, skarga Nr 11828/11, pkt 49; z 27.11.2014 r. w sprawie *Lucky Dev przeciwko Szwecji*, skarga Nr 7356/10, pkt 59–60; z 20.5.2014 r., *Häkka przeciwko Finlandii*, skarga Nr 758/11, pkt 47–48; z 27.1.2015 r. w sprawie *Rinas przeciwko Finlandii*, skarga Nr 17039/13, pkt 51–52; z 17.2.2015 r. w sprawie *Boman przeciwko Finlandii*, skarga Nr 41604/11, pkt 40–41.

¹⁴ Wyr. ETPC z 27.11.2014 r. w sprawie *Lucky Dev przeciwko Szwecji*, pkt 60.

¹⁵ Wyr. ETPC: z 23.10.1995 r. w sprawie *Gradinger przeciwko Austrii*, skarga Nr 15963/90, pkt 53, 55; z 29.5.2001 r. w sprawie *Franz Fischer przeciwko Austrii*, skarga Nr 37950/97, pkt 28; z 10.2.2009 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, pkt 52–53; z 20.5.2014 r. w sprawie *Nykanen przeciwko Finlandii*, pkt 38.

¹⁶ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

Organy administracyjne nie wydają bowiem wyroków skazujących ani wyroków uniewinniających, dlatego dosłowna wykładnia użytych w tym przepisie zwrotów uniemożliwiłaby uznanie za sprzeczny z zasadą *ne bis in idem* zbiegu odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej, który prowadzi do niezależnego od siebie pociągnięcia do odpowiedzialności w ramach tych dwóch reżimów odpowiedzialności penalnej, pomimo wcześniejszego rozstrzygnięcia w jednym z nich odpowiedzialności sprawcy sposób merytoryczny. Użyty w art. 4 Protokołu Nr 7 terminom będą zatem odpowiadały merytoryczne rozstrzygnięcia organów administracyjnych, przypisujące odpowiedzialność albo zwalniające z odpowiedzialności administracyjno-karnej.

Potrzeba autonomicznej interpretacji zwrotu „skazanie lub uniewinnienie” wiąże się nie tylko z potrzebą przyjęcia, że dotyczą one także rozstrzygnięć organów administracyjnych. Wymagana jest ona także w odniesieniu do orzeczeń wydanych w postępowaniu karnym. Świadczyć ma o tym końcowa część przepisu art. 4 ust. 1 Protokołu Nr 7, w którym znajduje się odwołanie do „ustawy i zasad postępowania karnego tego państwa”. Z orzecznictwa ETPC wynika, że decyzja o „zaprzestaniu prowadzenia postępowania”, jak w sposób ogólny określa ją ETPC, nie jest przeszkodą dla dalszego prowadzenia postępowania, bo nie jest ona decyzją ostateczną¹⁷. To sformułowanie nie odnosi się jedynie do chwili, w której orzeczenie staje się prawomocne. Nie tylko wpływa ono na określenie momentu, w którym aktualizuje się zakaz *ne bis in idem*, ale również na sposób rozumienia charakteru orzeczenia kończącego postępowanie. Zwrócić przy tym warto uwagę na stanowisko zajęte przez ETPC w wyroku z 8.7.2019 r. w sprawie *Mihalache przeciwko Rumunii*¹⁸, w którym za taką decyzją uznane zostało umorzenie postępowania przez prokuratora, w którym – zgodnie z przepisami prawa obowiązującego w Rumunii – prokurator nałożył na sprawcę karę administracyjną. Tym samym nawet niektóre orzeczenia wydane przez prokuratora w przedmiocie umorzenia postępowania przygotowawczego ETPC uznaje za równoważne decyzji procesowej o skazaniu albo o uniewinnieniu.

Zaznaczyć również należy, że dla stwierdzenia naruszenia zasady *ne bis in idem* nie ma znaczenia wynik kolejnego postępowania. Wcześniejsze wydanie wyroku uniewinniającego nie stoi zatem na przeszkodzie stwierdzeniu, że prowadząc kolejne postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn, naruszono art. 4 Protokołu Nr 7. W nadmienionym wcześniej wyroku w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, w którym ETPC stwierdził naruszenie *ne bis in idem*, „uwolnienie” oskarżonego od odpowiedzialności w kolejnym postępowaniu nie było konsekwencją stwierdzenia, że zapadło już orzeczenie dotyczące odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn, ale stanowiło rezultat przeprowadzonego postępowania dowodowego¹⁹. Dla stwierdzenia naruszenia *ne bis in idem* nie ma zatem znaczenia wynik wcześniej zakończonych jak i toczącego się po jego zakończeniu postępowania²⁰.

---

¹⁷ Wyr. ETPC: z 23.10.1995 r. w sprawie *Gradinger przeciwko Austrii*, pkt 53; z 29.5.2001 r. w sprawie *Franz Fischer przeciwko Austrii*, pkt 29; z 10.2.2009 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, pkt 107; z 20.5.2014 r. w sprawie *Nykanen przeciwko Finlandii*, pkt 47; z 17.2.2015 r. w sprawie *Boman przeciwko Finlandii*, pkt 36–37.

¹⁸ Skarga Nr 54012/10.

¹⁹ Pkt 100.

²⁰ Zob. również wyr. ETPC z 4.3.2014 r. w sprawie *Grande Stevens i in. przeciwko Włochom*, skarga Nr 18640/10, pkt 220.

Przeszkodą dla prowadzenia kolejnego postępowania dotyczącego odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn jest uprawomocnienie się opisanego wcześniej orzeczenia. Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjmuje, że chodzi o sytuację, w której orzeczenie to nabywa moc *res iudicata*²¹. Zgodnie z Raportem Wyjaśniającym do Protokołu Nr 7 chodzi o prawomocność tradycyjnie rozumianą, czyli niewzruszalność orzeczenia w trybie zwykłych środków odwoławczych. Zachodzi ona w sytuacji, gdy nie przewidziano środków odwoławczych od wydanego orzeczenia, po wyczerpaniu takich środków albo po bezskutecznym upływie czasu na skorzystanie z nich²². W odniesieniu do odpowiedzialności administracyjno-karnej ETPC podkreśla, że zakaz wynikający z zasady *ne bis in idem* aktualizuje się w chwili wydania ostatecznego orzeczenia przez organy administracyjne²³. O konkretnej chwili, w której orzeczenie staje się prawomocne (ostateczne), decydują przepisy krajowe, o czym świadczy, zacytowany już wcześniej, zawarty w art. 4 Protokołu Nr 7, zwrot odwołujący się do zasad postępowania obowiązujących w danym państwie. Ten zwrot świadczy o tym, że twórcy Protokołu Nr 7 mieli świadomość różnorodności porządków prawnych państw członkowskich Rady Europy, w których zwyczajne środki zaskarżenia mogą być uregulowane w różny sposób²⁴.

Jeśli w systemie prawnym istnieją środki o charakterze nadzwyczajnym, skorzystanie z nich po wydaniu prawomocnego orzeczenia nie oznacza, że ma miejsce ponowne rozpoznanie sprawy²⁵. Stwierdzenie, czy rozpoznawane środki zaskarżenia mają charakter nadzwyczajny, czy też stanowią zwyczajne środki zaskarżenia, ma znaczenie dla stwierdzenia prawomocności orzeczenia, a w konsekwencji dla oceny, czy kolejne postępowanie dotyczące odpowiedzialności represyjnej za ten sam czyn jest w świetle zasady *ne bis in idem* niedopuszczalne²⁶. Pamiętać również należy, że art. 4 ust. 2 Protokołu Nr 7 stanowi, iż postanowienia poprzedniego ustępu nie stoją na przeszkodzie wznowieniu postępowania w sposób przewidziany prawem i zgodnie z zasadami postępowania karnego danego państwa, jeśli wyjdą na jaw nowe lub nowo odkryte fakty, lub jeżeli w poprzednim postępowaniu popełniono zasadniczą pomyłkę, która mogła mieć wpływ na wynik sprawy.

3. Postępowania stanowiące zintegrowaną całość

3.1. Orzecznictwo ETPC poprzedzające wyrok w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*

Omówione dotychczas zagadnienia nie wyczerpują jednak problemów wiążących się ze sposobem rozumienia sformułowania „ponowne sądzenie lub ukaranie”. Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjmuje bowiem, że w określonych warunkach postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności penalnej prowadzone po wydaniu prawomocnego rozstrzygnięcia

---

²¹ Wyr. ETPC z 20.7.2004 r. w sprawie *Nikitin przeciwko Rosji*, skarga Nr 50178/99, pkt 37.

²² Wyr. ETPC: z 20.7.2004 r. w sprawie *Nikitin przeciwko Rosji*, pkt 37–38; z 10.2.2009 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, pkt 107; z 27.11.2014 r. w sprawie *Lucky Dev przeciwko Szwecji*, pkt 56; z 20.5.2014 r. w sprawie *Häkkinen przeciwko Finlandii*, pkt 43.

²³ Wyr. ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, pkt 109.

²⁴ P. Hofmański, [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja*, t. 2, s. 654.

²⁵ Wyr. ETPC: z 20.7.2004 r. w sprawie *Nikitin przeciwko Rosji*, pkt 42–49; z 29.7.2008 r. w sprawie *Xheraj przeciwko Albanii*, skarga Nr 37959/02, pkt 72–73.

²⁶ Wyr. ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*, pkt 108.

w przedmiocie odpowiedzialności, o tym samym charakterze, za ten sam czyn nie stanowi „ponownego sądenia lub ukarania”. Orzeczeniem, które w odniesieniu do tego stanowiska ETPC określane jest mianem tzw. kamienia milowego, jest wyrok z 15.11.2016 r. wydany w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*. Jednak koncepcja, zgodnie z którą dwa postępowania mogą być potraktowane jak jedno postępowanie, pojawiła się w orzecznictwie ETPC znacznie wcześniej.

Jako jedno z pierwszych orzeczeń odnoszących się do tej koncepcji wymienić należy decyzję ETPC z 30.5.2000 r. w sprawie *R.T. przeciwko Szwajcarii*²⁷. Trybunał uznał w niej, że złożona skarga była niedopuszczalna. Uzasadniając swoją decyzję, stwierdził, że w badanej sprawie doszło do nałożenia trzech przewidzianych w szwedzkim prawie sankcji za czyn polegający na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości, tj. kary pozbawienia wolności, kary grzywny i pozbawienia uprawnienia do prowadzenia pojazdów, ale sankcje te zostały orzeczone w tym samym czasie. Fakt ich orzeczenia przez różne organy (sąd i organ administracyjny) nie stał na przeszkodzie przyjęciu przez ETPC, że w tej sprawie nie doszło do prowadzenia ponownego postępowania dotyczącego odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn.

Tę koncepcję pozwalającą na potraktowanie w określonych warunkach wielu postępowań jako jednego ETPC rozwinął w decyzji z 13.12.2005 r. wydanej w sprawie *Nilsson przeciwko Szwecji*²⁸. Trybunał przyznał w niej, że chociaż pozbawienie prawa jazdy w wielu przypadkach jest traktowane jako środek o charakterze prewencyjnym, to z uwagi na okoliczności badanej sprawy, a przede wszystkim stosunkowo długi czas, na który orzeczono ten zakaz, postępowanie w przedmiocie orzeczenia tego środka miało charakter postępowania w przedmiocie odpowiedzialności penalnej²⁹. Pomimo tego, z uwagi na bliski związek czasowy i rzeczowy (merytoryczny) tego postępowania z postępowaniem karnym dotyczącym odpowiedzialności za ten sam czyn, decyzja o orzeczeniu zakazu prowadzenia pojazdów potraktowana została jako część orzeczenia w przedmiocie kar przewidzianych w prawie szwedzkim za jazdę w stanie nietrzeźwości i bez wymaganych uprawnień³⁰. W stosunku do wcześniej przedstawionej decyzji na uwagę zasługuje wymieniony przez ETPC argument dotyczący przewidywalności orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów. Wprawdzie decyzja o jego orzeczeniu nie była automatyczna, gdyż organ administracyjny musiał rozważyć okoliczności konkretnej sprawy, ale wszczęcie i prowadzenie postępowania, w którym taki zakaz może zostać orzeczony, stanowiło bezpośrednią i przewidywalną konsekwencję skazania sprawcy. Dlatego postępowanie w przedmiocie orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów nie zostało przez ETPC potraktowane jako ponowne postępowanie dotyczące odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn.

Na gruncie tego typu spraw kary orzekane w odrębnym postępowaniu, bez względu na jego formalną klasyfikację w systemie prawa krajowego, ETPC traktował jako tzw. *secondary penalties*. Na takie miano zasługiwał zakaz prowadzenia pojazdów orzekany w postępowaniu

---

²⁷ Skarga Nr 31982/96.

²⁸ Skarga Nr 73661/01.

²⁹ Zauważyć bowiem należy, że zwłaszcza gdy ten zakaz orzeczony został na krótki okres, ETPC nie traktuje jako środka penalnego. Zob. m.in. decyzja ETPC z 20.3.2001 r. w sprawie *Hangl przeciwko Austrii*, skarga Nr 38716/97.

³⁰ Zob. również wyr. ETPC z 17.2.2015 r. w sprawie *Boman przeciwko Finlandii*, pkt 42–43. W zdaniu odrębnym do tego wyroku sędzia *Wojtyczek* zwrócił uwagę m.in. na to, że w przeciwieństwie do sprawy *R.T. przeciwko Szwajcarii* w sprawie *Boman przeciwko Finlandii* w obu postępowaniach toczących się w badanej sprawie doszło do orzeczenia kary tego samego rodzaju (zakazu prowadzenia pojazdów), co przeczyć ma przyjęciu, że stanowią one zintegrowaną całość.

o charakterze administracyjnym toczącym się w następstwie orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym w przedmiocie odpowiedzialności za czyn wypełniający znamiona jednego z przestępstw godzących w bezpieczeństwo w komunikacji. Warunkiem było, aby postępowanie w przedmiocie nałożenia owej kary dodatkowej nie miało charakteru samodzielnego, a było częścią zakończzonego postępowania.

Warto także odnieść się do tych orzeczeń poprzedzających wyrok w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*, w których badając, czy istnieje możliwość potraktowania postępowania toczącego się po prawomocnym zakończeniu innego postępowania w przedmiocie odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn jako jego części, ETPC wykluczył taką możliwość. Wśród takich orzeczeń wymienić należy przede wszystkim wyrok z 20.5.2014 r. w sprawie *Nykänen przeciwko Finlandii*³¹. Sprawa dotyczyła zarzutu naruszenia wynikającej z art. 4 Protokołu Nr 7 zasady *ne bis in idem* w sytuacji, gdy z tytułu czynu polegającego na przekazaniu niezgodnej z prawdą informacji w deklaracji VAT wobec sprawcy toczyło się zarówno postępowanie administracyjne, w którym nałożono na niego dodatkowe zobowiązanie podatkowe, jak i postępowanie karne. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że w badanej sprawie postępowanie administracyjne miało charakter penalny, oba postępowania dotyczyły odpowiedzialności za ten sam czyn oraz że postępowanie karne toczyło się po wydaniu ostatecznego rozstrzygnięcia w postępowaniu administracyjnym. Badając zachodzące między tymi postępowaniami związki, ETPC stwierdził, że w obu postępowaniach rozstrzygnięcie odpowiedzialności i wymiar kary należały do różnych organów. Nawiązując jednak do wcześniej przedstawionych orzeczeń, ten argument sam w sobie nie wykluczał w świetle omawianej koncepcji przyjęcia, że postępowanie toczące się po prawomocnym zakończeniu innego postępowania stanowi jego część. Dlatego w wyroku wydanym w sprawie *Nykänen przeciwko Finlandii* ETPC podkreślił, że te postępowania nie były ze sobą w żaden sposób połączone. Toczyły się niezależnie od siebie i wydane w ich rezultacie orzeczenia rozstrzygające odpowiedzialność penalną stały się prawomocne niezależnie od siebie. Orzekając o karze, organ, przed którym toczyło się postępowanie, nie brał pod uwagę surowości kary wcześniej orzeczonej.

Najważniejszym argumentem przemawiającym przeciwko potraktowaniu tych postępowań jako elementów zintegrowanej całości było jednak stwierdzenie, że decyzja o odpowiedzialności sprawcy podejmowana była w każdym z postępowań w następstwie samodzielnego zbadania sprawy. Dla żadnego z organów prowadzących te postępowania nie miała znaczenia decyzja w tym przedmiocie podjęta w innym postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn. Badając w sprawie *Nykänen przeciwko Finlandii* związki między postępowaniem prawomocnie zakończonym oraz postępowaniem toczącym się po jego zakończeniu, ETPC w konsekwencji stwierdził, że miały one niezależny charakter³². Trybunał podkreślił jednocześnie, że w sprawach, w których uznał, iż dwa postępowania stanowiły w istocie jedno zintegrowane postępowanie, decyzja o nałożeniu kary dodatkowej podejmowana była na podstawie decyzji stwierdzającej odpowiedzialność sprawcy wydanej we wcześniej zakończonym postępowaniu. Przedmiotem tego kolejnego postępowania nie było zatem badanie, czy sprawca popełnił czyn, czy czyn ten wypełnił znamiona określonego deliktu penalnego, czy zachodzą okoliczności wyłączające jego odpowiedzialność. W tym zakresie

---

³¹ Zob. również wyr. ETPC: z 27.11.2014 r. w sprawie *Lucky Dev przeciwko Szwecji*, pkt 58; z 27.1.2015 r. w sprawie *Rinas przeciwko Finlandii*, pkt 54–55.

³² Pkt 51.

organ orzekający opierał się na rozstrzygnięciu wydanym we wcześniej zakończonym postępowaniu³³.

Podsumowując, ETPC przyjmował, że dwa postępowania stanowią zintegrowaną całość, gdy zachodzą między nimi ściśle związki czasowe oraz rzeczowe (merytoryczne). Ów związek czasowy wyrażał się w tym, że rozstrzygnięcie wydawane w kolejnym postępowaniu wydawane było po uprawomocnieniu się orzeczenia przypisującego odpowiedzialność za określony czyn. Natomiast o związku merytorycznym świadczyła okoliczność, że orzeczenie wydane w postępowaniu toczącym się po prawomocnym zakończeniu innego postępowania można było potraktować jako jego następstwo. Jeśli natomiast w obu postępowaniach odpowiedzialność penalna za ten sam czyn rozstrzygana była niezależnie od siebie, toczyły się one na podstawie odrębnych regulacji, a wydane w tych postępowaniach rozstrzygnięcia niezależnie od siebie stawały się prawomocne, to stanowiły one odrębne postępowania. Jak wynika z uzasadnień przedstawionych wcześniej orzeczeń ETPC, przyjęciu, że kolejne postępowanie nie stanowi odrębnego postępowania, a część zintegrowanej całości, nie stało na przeszkodzie orzeczenie jej przez inny organ niż orzekający karę główną. Podział funkcji orzeczniczych w prawie krajowym, podobnie sposób organizacji etapów orzekania kar, ETPC traktuje bowiem jako element polityki karnej każdego z państw, który pozostawiony jest jego decyzji i jako mieszczący się w granicach marginesu uznania pozostaje poza kontrolą ETPC, gdyż Europejska Konwencja Praw Człowieka nie zakazuje takiej praktyki³⁴.

Trudno przy tym powstrzymać się od refleksji, że taki sposób rozumienia *bis* dotyczył postępowań w przedmiocie nałożenia sankcji stanowiących w systemach prawnych tych państw, przeciwko którym wniesiono skargi, tzw. dodatkowe konsekwencje skazania. Dlatego nie dziwi fakt, że omawiana koncepcja znalazła zastosowanie w sprawach dotyczących przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Pozbawienie prawa do prowadzenia pojazdów traktowane jest jako zasługująca na akceptację konsekwencja skazania za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Postępowania w tym przedmiocie badane przez ETPC w omówionych wcześniej sprawach pozostawały w ścisłym związku czasowym z postępowaniem dotyczącym odpowiedzialności za przestępstwo jak i w związku merytorycznym.

3.2. Znaczenie wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*

Znaczenie wyroku ETPC z 16.11.2016 r. w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* dla sposobu rozumienia użytego w art. 4 Protokołu Nr 7 sformułowania „ponowne sądenie lub ukaranie” wyraża się w tym, że Trybunał sformułował w nim kryteria, które powinny być brane pod uwagę przy badaniu, czy toczące się postępowanie stanowi postępowanie odrębne w stosunku do wcześniej zakończzonego, czy oba postępowania stanowią zintegrowaną całość. Tym samym, w wyroku *A i B przeciwko Norwegii*, koncepcja, która dotychczas znajdowała zastosowanie tylko w odniesieniu do postępowań dotyczących tzw. kar dodatkowych w stosunku do kary orzeczonej we wcześniej zakończonym postępowaniu, stała się kolejnym elementem testu składającego się na kontrolę kumulacji postępowań penalnych z perspektywy wymogów wynikających z zasady *ne bis in idem*. Podkreślić należy, że wcześniej nie towarzyszyła ona roz-

---

³³ Tamże.

³⁴ Zob. wyr. ETPC: z 29.3.2006 r. w sprawie *Achour przeciwko Francji*, skarga Nr 67335/01, pkt 44; z 16.11.2010 r. w sprawie *Taxquet przeciwko Belgii*, skarga Nr 926/05, pkt 83.

ważaniom prowadzonym w każdej sprawie, w której ETPC badał, czy doszło do naruszenia art. 4 Protokołu Nr 7³⁵.

Odwolując się przede wszystkim do przedstawionej wcześniej decyzji w sprawie *R. T. przeciwko Szwajcarii*, w wyroku *A i B przeciwko Norwegii* ETPC wyszedł z założenia, że art. 4 Protokołu Nr 7 nie wyklucza prowadzenia dwóch postępowań pod warunkiem, że spełnione zostały określone warunki. Państwo-strona EKPC musi wykazać, że te postępowania są wystarczająco blisko powiązane rzeczowo i czasowo. Zachodzące między nimi powiązania sprawiają, że postępowania tworzą spójną całość. Mając świadomość, że w wielu sprawach problemem jest ocena kumulacji postępowania karnego i administracyjnego mającego penalny charakter, ETPC sformułował w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* cztery kryteria, które powinny być wzięte pod uwagę przy ocenie kryterium związku rzeczowego zachodzącego pomiędzy takimi postępowaniami³⁶.

Przed wszystkim postępowania te mają realizować różne cele, które powinny być względem siebie komplementarne, odnosić się do różnych aspektów czynu jako zdarzenia doniosłego społecznie. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił przy tym, że chodzi nie tylko o cele wyznaczone w sposób abstrakcyjny, ale o cele konkretne. Ten wymóg należy odczytać w ten sposób, że chodzi nie tyle o cele deklarowane, co rzeczywiście realizowane. Kolejny czynnik to przewidywalność tych postępowań jako konsekwencji popełnienia czynu. W odniesieniu do tego kryterium oceny ETPC również podkreślił, że nie chodzi jedynie o przewidywalność wynikającą z obowiązującego prawa, ale również z praktyki w tym zakresie organów postępowania. O związkach rzeczowych zachodzących między postępowaniami świadczyć ma również sposób ich prowadzenia w taki sposób, że w kolejnym postępowaniu nie dochodzi do powtórznego zbierania dowodów oraz powtórnej ich oceny. Zapewnia to taka interakcja między organami postępowania, dzięki której ustalenia poczynione w pierwszym postępowaniu wykorzystywane są w kolejnym. Jako ostatnie kryterium oceny związków rzeczowych między postępowaniami wymienione zostało uwzględnienie podczas orzekania kary w kolejnym postępowaniu surowości kary orzeczonej we wcześniej zakończonym postępowaniu. Służyć ma zapobieżeniu nadmiernie surowym konsekwencjom wynikającym z faktu kumulacji postępowań. Dla uniknięcia takich konsekwencji znaczenie mają przewidziane w prawie krajowym mechanizmy redukcji orzeczanych kar³⁷.

Jeśli chodzi natomiast o związki czasowe zachodzące między postępowaniami, to – zdaniem ETPC – jeśli związki rzeczowe zachodzące między postępowaniami są silne, zachowane są również związki czasowe. Nie oznacza to, że postępowania muszą od początku do końca toczyć się jednocześnie. Zdaniem ETPC ten związek będzie istniał także wówczas, gdy postępowania będą toczyły się jedno po drugim. Decyzja o takiej organizacji tych postępowań może wynikać z potrzeby zapewnienia efektywności, właściwej organizacji wymiaru sprawiedliwości zapewniającej realizację owych komplementarnych celów. Nie może ona jednak prowadzić do nadmiernego ciężaru dla sprawy³⁸. Brak związku w czasie pomiędzy po-

---

³⁵ Zob. m.in. wyr. ETPC: z 10.2.2010 r. w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*; z 4.3.2014 r., *Grande Stevens i in. przeciwko Włochom*; z 30.4.2015 r., *Kapetanios i in. przeciwko Grecji*, skargi Nr 3453/12, 42941/12 i 9028/13; z 9.6.2016 r. w sprawie *Sisanides i Sitardis przeciwko Grecji*, skargi Nr 66602/09 i 71879/12.

³⁶ Pkt 130–131.

³⁷ Pkt 132.

³⁸ Pkt 134.

stępowaniami prowadzi bowiem do stanu niepewności. Taki stan niweczy jedna z wartości, dla ochrony których w systemie prawnym obowiązuje zakaz ponownego sądenia lub ukarania za ten sam czyn. Znaczny odstęp czasowy między postępowaniami prowadzi również do negatywnej oceny kumulacji postępowań z perspektywy kryterium przewidywalności tych postępowań jako konsekwencji czynu, który wymieniony był jako kryterium oceny związków rzeczowych zachodzących między postępowaniami. Dlatego podkreślić należy, że w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* ETPC stwierdził, iż nawet jeśli w prawie krajowym kumulacja postępowania karnego i administracyjnego o penalnym charakterze stanowi z perspektywy zachodzących między nimi związków rzeczowych zintegrowaną całość, a brak między tymi postępowaniami wystarczająco bliskiego związku czasowego, to dochodzi do naruszenia art. 4 Protokołu Nr 7.

Odnosząc się do oceny przedstawionej koncepcji, pamiętać należy, że stanowi ona rezultat poszerzenia zakresu zastosowania koncepcji, która odnoszona była wcześniej do określonej, wąskiej kategorii spraw. Najczęściej były to sprawy dotyczące przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, gdy po prawomocnym skazaniu za takie przestępstwo toczyło się kolejne postępowanie dotyczące orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych. Związek rzeczowy między postępowaniami wyrażał się w ich sekwencji czasowej. Kolejne postępowanie, dotyczące orzeczenia tzw. kary dodatkowej, mogło się toczyć dopiero po prawomocnym zakończeniu postępowania, w którym przypisano sprawcy czynu odpowiedzialność. W tym kolejnym postępowaniu organ prowadzący nie ustalał, czy sprawca popełnił czyn wypełniający znamiona określonego czynu zabronionego, a dokonywał jedynie ustaleń w przedmiocie okoliczności mających wpływ na wymiar kary dodatkowej. Tym samym to kolejne postępowanie miało charakter akcesoryjny w stosunku do postępowania wcześniej zakończonego. Jeśli wszczęcie tego postępowania stanowiło przewidywalną konsekwencję określonego sposobu zakończenia pierwszego postępowania, to potraktowanie tych postępowań jako zintegrowanej całości zasługiwało na aprobatę.

Na taką samą ocenę nie zasługuje jednak poszerzenie zakresu zastosowania dotychczasowej koncepcji wynikające z wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii*. Sformułowane w tym wyroku kryteria uległy złagodzeniu w stosunku do kryteriów wymienianych przez ETPC we wcześniej przedstawionych orzeczeniach. Przede wszystkim wątpliwości budzi sformułowanie przez ETPC kryterium celów postępowań, które mają być różne, a jednocześnie komplementarne. Trybunał zastrzegł wprawdzie, że mają być to cele rzeczywiste, a nie deklarowane, ale jak bardzo ocena celów postępowania może być skomplikowana, świadczy orzecznictwo ETPC dotyczące sposobu rozumienia tożsamości czynu. W nadmienionym wcześniej wyroku w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji* ETPC zajął stanowisko, że znaczenie w tym przedmiocie ma tożsamość faktyczna czynu, a nie tzw. *idem crimen*. Zastosowanie tej ostatniej koncepcji uzasadniane było odmiennością celów, dla ochrony których prawodawca postanowił o penalizacji określonego czynu³⁹. Powrót w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* do kryterium „celu”, tym razem jako celu postępowania, *de facto* prowadzi do zniwelowania znaczenia wyroku w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji*. Przypomnieć należy jedno z zawartych w nim stwierdzeń ETPC, zgodnie z którym ochrona przed ponownym prowadzeniem postępowania w przedmiocie odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn, którego tożsamość była identyfikowana w oparciu o prawną charakterystykę czynu, a tym sa-

---

³⁹ Zob. wyr. ETPC z 30.7.1998 r. w sprawie *Oliveira przeciwko Szwajcarii*, skarga Nr 25711/94, pkt 25–29.

mym przyjęcie, że różne cele, dla ochrony których prawodawca decyduje o penalizacji czynu, wyłączają zastosowanie zasady *ne bis in idem*, nie zapewnia rzeczywistej ochrony tych wartości, dla których obowiązuje ta zasada. Ta ochrona przybiera wówczas – cytując wyrok ETPC w sprawie *Zolotukhin przeciwko Rosji* – formę teoretyczną i iluzoryczną⁴⁰.

Krytycznie należy się odnieść także do braku precyzji w zakresie wzajemnych relacji między postępowaniami mającymi stanowić zintegrowaną całość. Przede wszystkim z wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* wynika, jakoby każda sekwencja postępowania karnego i postępowania dotyczącego odpowiedzialności administracyjno-karnej była dopuszczalna. Postępowania te mogą się toczyć od początku do końca jednocześnie, pokrywać się w pewnym zakresie bądź toczyć się jedno po drugim. Tymczasem, jeśli między tymi postępowaniami ma zachodzić zależność, w związku z którą dowody zebrane i poddane ocenie w jednym postępowaniu mają być wiążące w drugim postępowaniu, to te postępowania powinny toczyć się kolejno. Co więcej, mając na uwadze obowiązującą w wielu porządkach krajowych zasadę samodzielności jurysdykcyjnej sądów w sprawach karnych, aby rzeczywiście zachodziły zależności rzeczowe między postępowaniami, ich kolejność nie może być dowolna.

Zauważyć również należy, że ta koncepcja została sformułowana w odniesieniu do takiej kumulacji postępowań, gdy w prawomocnie zakończonym postępowaniu stwierdzono odpowiedzialność sprawcy. Miało to związek z jej genezą jako koncepcji powstałej w odniesieniu do postępowań dotyczących tzw. kar dodatkowych. Formułując w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* ogólne kryteria zastosowania tej koncepcji, zabrakło wyraźnego wyłączenia spoza jej zakresu kumulacji postępowań w sytuacji, gdy we wcześniej zakończonym postępowaniu wydano orzeczenie uniewinniające. Za koniecznością doprecyzowania kryteriów sformułowanych w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* przemawia również szerszy zakres prawa do obrony przewidziany w postępowaniu karnym. Przyjęcie, że dopuszczalna jest także taka sekwencja postępowań, w której jako pierwsze zakończy się postępowanie administracyjne, w którym sprawca czynu może być zobowiązany do współpracy z organem prowadzącym postępowanie, prowadziłoby do naruszenia wyższych gwarancji prawa do obrony, przewidzianych w postępowaniu karnym.

4. Podsumowanie

Podsumowując, sformułowane w wyroku w sprawie *A i B przeciwko Norwegii* kryteria oceny dwóch postępowań jako zintegrowanej całości prowadzą do osłabienia standardu *ne bis in idem*, ukształtowanego w dotychczasowym orzecznictwie ETPC. Podstawą dla ich sformułowania była koncepcja, do której ETPC odwołał się m.in. w przedstawionych w niniejszym artykule decyzjach *R.T. przeciwko Szwajcarii* oraz *Nilsson przeciwko Szwecji*. Odnosiła się ona do określonej kategorii spraw, a mianowicie postępowań administracyjnych w przedmiocie tzw. kar dodatkowych będących konsekwencją przypisania sprawcy czynu odpowiedzialności we wcześniej zakończonym postępowaniu karnym. Pomiędzy takimi postępowaniami zachodziły ścisłe związki czasowe oraz rzeczowe (merytoryczne), pozwalające na stwierdzenie, że postępowanie administracyjne miało charakter akcesoryjny w stosunku do wcześniej zakończonego postępowania karnego.

---

⁴⁰ Pkt 80–81. W tym zakresie podzielam argumenty krytyczne przedstawione w zdaniu odrębnym sędziego *Pinto de Albuquerque* do wyroku *A i B przeciwko Norwegii* – zob. pkt 50–56 i 79 jego zdania odrębnego.

Poszerzenie zakresu zastosowania tej koncepcji i złagodzenie w wyroku *A i B przeciwko Norwegii* rygorów dotyczących kryteriów branych pod uwagę przy ocenie związków zachodzących między postępowaniami zasługuje na krytyczną ocenę. Brak ich precyzji sprawia, że zachodzi ryzyko, iż koncepcja mająca dotychczas charakter wyjątkowy stanie się sposobem na obronę każdej kumulacji postępowań dotyczących odpowiedzialności penalnej za ten sam czyn. Aby ochrona przed naruszeniem zasady *ne bis in idem*, a tym samym m.in. wartości, takich jak pewność prawa, stabilność wyroków, prawo do obrony, nie stała się na gruncie EKPC iluzoryczna, kryteria oceny dwóch postępowań jako zintegrowanej całości powinny zostać doprecyzowane w orzecznictwie ETPC.

DR HAB. MAGDALENA BŁASZCZYK

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI UW, KATEDRA PRAWA KARNEGO

Idealny zbieg czynów karalnych (art. 8 KKS) w świetle zasady *ne bis in idem*

1. Wprowadzenie

Przed laty Pani Profesor *Małgorzata Król-Bogomiłska* dodała mi odwagi, żeby zająć się tematyką prawa karnego skarbowego. Ten szczególny dział prawa karnego okazał się być istną kopalnią zagadnień interesujących naukowo – instytucji o nieoczywistym charakterze prawnym (jak choćby odpowiedzialność posiłkowa, wykazująca silne ciążenie w kierunku prawa cywilnego), wyjątkowych w skali systemu prawa karnego (jak czynny żal karnoskarbowy czy dobrowolne poddanie się odpowiedzialności) i takich, które na pierwszy rzut oka wyglądają znajomo, a jednak analizowane głębiej okazują się systemowymi indywidualistami (jak choćby przepadek). Takie instytucje są szczególnie bliskie Pani Profesor *Małgorzacie Król-Bogomiłskiej*, która konsekwentnie poszukuje ich w prawie karnym (dla przykładu – problematyka tzw. form winy, w szczególności, wciąż budzący kontrowersje – zamiar ewentualny czy niedbalstwo¹) i na jego pograniczu (od wielu lat nadal kontrowersyjne normatywnie, wykazujące mocne ciążenie w kierunku prawa karnego – administracyjne kary pieniężne²).

Niniejsze opracowanie, dedykowane Szanownej Jubilatce i mojej mentorce, Pani Profesor *Małgorzacie Król-Bogomiłskiej*, zdecydowałam się poświęcić idealnemu zbiegowi czynów karalnych, uregulowanemu w art. 8 KKS, który niewątpliwie jest jedną z „takich” instytucji. Jest obecny w systemie współczesnego polskiego prawa karnego praktycznie od jego początków w okresie międzywojennym. Był znany już pierwszej ustawie karnej skarbowej z 1926 r.³ W prawie wykroczeń jego historia datuje się od 1928 r.⁴ Jest więc instytucją z tra-

---

¹ *M. Król-Bogomiłska*, „Formy winy” w prawie karnym w świetle psychologii, Warszawa 1991.

² *Taż*, Kary pieniężne w prawie antymonopolowym: w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów, w europejskim prawie wspólnotowym, Warszawa 2001; *taż*, Zwalczenie karteli w prawie antymonopolowym i karnym, Warszawa 2013.

³ Art. 22 ust. 2 ustawy karnej skarbowej z 2.8.1926 r. (Dz.U. Nr 120, poz. 609).

⁴ Art. 10 rozporządzenia Prezydenta RP z 22.3.1928 r. o postępowaniu karnoadministracyjnym (Dz.U. Nr 38, poz. 365); szerzej zob. *A. Marek*, Prawo wykroczeń (materiałne i procesowe), Warszawa 2008, s. 74.

dycjami, a przy tym kontrowersyjną, zwłaszcza w świetle konstytucyjnego standardu *ne bis in idem*⁵.

Podstawę moich analiz będą stanowiły przepisy art. 8 KKS, regulujące idealny zbieg czynów karalnych, czyli rozwiązanie tzw. zewnętrznego zbiegu przepisów, tj. przepisów statuujących czyny zabronione w Kodeksie karnym skarbowym – przestępstwa skarbowe⁶ lub wykroczenia skarbowe⁷ – i przepisów spoza tego kodeksu, definiujących przestępstwa albo wykroczenia. Na te przepisy spojrzę przede wszystkim z perspektywy Konstytucji RP. Uwzględnię przy tym odniesienia wewnątrzsystemowe do przepisów Kodeksu wykroczeń, statuujących idealny zbieg przestępstwa i wykroczenia. W systemie polskiego prawa karnego idealny zbieg czynów karalnych stanowi bowiem rozwiązanie każdego właściwego zbiegu przepisów penalnych o charakterze zewnętrznym⁸. Został przewidziany w przepisach art. 8 KKS i art. 10 KW. Przepisy art. 8 KKS nie były poddawane analizie zgodności z konstytucyjnym standardem *ne bis in idem*. Trybunał Konstytucyjny rozstrzygał natomiast w wyroku z 1.12.2016 r., K 45/14⁹, w przedmiocie zgodności art. 10 § 1 KW z tymi przepisami Konstytucji RP, z których wywodzi się zakaz podwójnego karania za ten sam czyn. Wykorzystam to orzeczenie na potrzeby moich rozważań.

2. Sposoby rozstrzygania rzeczywistego właściwego zbiegu przepisów ustawy przyjęte przez polskiego ustawodawcę

Rzeczywisty właściwy (niepomijalny) zbieg przepisów ustawy zachodzi wówczas, gdy ten sam czyn sprawcy wyczerpuje znamiona czynów zabronionych zdefiniowanych w dwóch

⁵ Pani Profesor *Małgorzata Król-Bogomilska* konfrontowała z tą zasadą zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjnej – zob. *M. Król-Bogomilska*, Z problematyki zbiegu odpowiedzialności karnej i administracyjnej – w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, [w:] *Wina i kara. Księga pamięci Profesor Genowefy Rejman*, SI 2012, t. 55, s. 64–76. Uprawnione byłoby też zbadanie art. 8 KKS pod kątem zgodności z zasadą proporcjonalności, wyrażoną w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, rozumianej (tak jak przyjęła to *M. Król-Bogomilska*, tamże, s. 59) jako „zasada stosowania kar współmiernych do naruszenia – z uwzględnieniem aspektu sprawiedliwości w karaniu”. Pomijam jednak te analizy, ponieważ – z racji przyjętych w art. 8 § 2–3 KKS reguł redukcji nadmiaru represji – proporcjonalność kary (całokształtu konsekwencji penalnych ponoszonych przez sprawcę w następstwie popełnienia czynu zabronionego podwójnie wartościowanego, w oparciu o przepisy prawa karnego, ewentualnie prawa wykroczeń i prawa karnego skarbowego) ustalonej z ich wykorzystaniem, w mojej ocenie nie budzi tak dużych kontrowersji i może zostać uznana za akceptowalną.

⁶ Przestępstwem skarbowym jest czyn zabroniony przez kodeks pod groźbą kary grzywny w stawkach dziennych, kary ograniczenia wolności lub kary pozbawienia wolności (art. 53 § 2 KKS).

⁷ Wykroczeniem skarbowym jest czyn zabroniony przez kodeks pod groźbą kary grzywny określonej kwotowo. Wykroczenia skarbowe są ujęte w KKS jako samodzielne typy czynu zabronionego albo jako czyny zabronione przepołowione w stosunku do przestępstw skarbowych (art. 53 § 3, 6 i 8 KKS). W KKS wykorzystywane są dwa kryteria przepołowienia przestępstwa z wykroczeniem skarbowym, tzw. kryterium „ustawowego progu” oraz kryterium „wypadku mniejszej wagi”. W przypadku wykorzystania rzeczowego, policzalnego kryterium przepołowienia, tj. „ustawowego progu”, czyn zabroniony jest kwalifikowany jako wykroczenie skarbowe, jeżeli kwota uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej albo wartość przedmiotu czynu nie przekracza pięciu minimalnych wynagrodzeń w czasie jego popełnienia. W przypadku przepołowienia przestępstwa z wykroczeniem skarbowym w oparciu o kryterium ocenne, tj. kryterium „wypadku mniejszej wagi”, za wykroczenie skarbowe jest uznawany czyn zabroniony, który wykazuje niski stopień społecznej szkodliwości.

⁸ Zob. *P. Kardas*, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011, s. 499–450; *M. Błaszczyk*, [w:] *M. Królikowski*, *R. Zawłocki* (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, Warszawa 2017, art. 11, s. 328–329.

⁹ Dz.U. z 2016 r. poz. 2208.

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl